

Hassas Konular

Tibet İsyanı

Erkin Emet

29 Mart 2008

Çin'in 1951'den beri kontrol ettiği Tibet'te Dalay Lama'nın 1959'daki başarısız isyan girişiminin yıldönümünde patlak veren şiddet yaklaşık bir hafta kadar devam etti. Budist rahiplerin 10 Mart pazartesi günü Lasha'da başlattığı, daha sonra Çin'in Gansu, Çing Hay ve Siçuan eyaletlerindeki Tibet otonom bölgelerine kadar yayıldığı gösterilere Çinli güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle çıkan olaylarda, onlarca araç ve dükkân ile bir cami yakılırken 10 ile 30 arasında kişi öldü. Tibet'in sürgündeki hükümeti aksini savundu: "Çinli güvenlik güçleri göstericilere müdahale ederek en az 100 kişiyi öldürdü. Çok sayıda yaralı ve tutuklananlar olduğu tahmin edilmektedir. Ama bunu henüz teyit edemiyoruz".¹ Çin Hükümeti olimpiyat olayını Uygur bölücülerin sabote edeceğini ileri sürerken, beklenmedik bir yerde Tibet'te bu isyanın patlak vermesi Çin'i tedirgin etti. Çin Başbakanı Ven Jiabao bu olayın, Pekin Olimpiyatları'nı sabote etmek amacıyla Dalay Lama tarafından çıkarıldığını öne sürdü. Dalay Lama'ya "iki yüzlü", kültürel soy kırımını suçlamasına "yalan" diyen Ven, "Saldırılarda rolü yok mu? Dalay Lama'nın ne dediğine değil, ne yaptığına bakmalıyız" diye çıkıştı. Ven, bağımsızlığın reddi şartıyla diyalog çağrısı da yaptı. Tibet işgaline karşı 1959'daki isyanın yıl dönümünde patlak veren şiddet olaylarından Budist isyancıları sorumlu tutan Çin yönetimi polislin göstericilere karşı silah kullandığını itiraf etmek zorunda kalırken, ABD Temsilciler Meclisi'nin Demokrat Başkanı Nancy Pelosi 'ruhani lider' Dalay Lama'yı ziyaret ederek Pekin'i bir kez daha kızdırdı. 17 Eylül 2007 tarihinde Amerikan hükümeti Dalay Lama'ya Kongre Altın Madalyasını verdiğinde Çin Dış İşleri bakanlığı sert bir açıklama yapmıştı. 21 Mart günü sürgündeki Tibet Hükümetinin üstlendiği Hindistan'ın Dhamsala kentinde Dalay Lama ile görüşen Pelosi, uluslar arası toplumdaki Çin'in Tibet'teki hâkimiyeti ve protestolara karşı tavrını kınamasını istedi. Amerikan ve Tibet bayrakları taşıyan kalabalığın "desteğiniz için teşekkürler" ve "Yaşasın Amerika-Tibet dostluğu" pankartlarla karşıladığı Pelosi, "Eğer dünyadaki özgürlüğü isteyen insanlar Çin ve Tibet'teki Çinliler aleyhine konuşmazsa ahlakî olarak insan hakları konusunda konuşma hakkımızı kaybederiz" dedi. Tibet'te şiddete dönüşen protestolardan beri Dalay Lama ile görüşen ilk üst düzey yetkili olan Pelosi, "Tibet'teki durum dünyanın vicdanına bir meydan okumadır. Olup bitenleri dünyanın bilmesi gerekiyor. Bu meydan okumayla yüzleşmek için burada sizinleyiz" ifadelerini kullandı.² Ziyareti protestolardan önce planladığı belirtilen Pelosi Kasım'da Amerikan Temsilciler Meclisi'nin en yüksek sivil nişanı olan Kongre Altın Madalyası'nı Dalay Lama'ya takdim ederek Pekin'i kızdırmıştı. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice da bu olayla ilgili Çinli meslektaşını Yang Jieci'yi arayıp Dalay Lama ile diyaloga geçmelerini istemişti. Amerikalı uzmanlar Pelosi'nin bu ziyaretinin diplomatik bedel ödenmesi gereken bir girişim olduğunu ileri sürmekte. Ama Bush Hükümetinin bu olaya olan tutumu Temsilciler Meclisine göre daha çok ihtiyatlı idi. Bush Hükümeti Pekin Hükümetini açık bir şekilde kınamaktan kaçınarak, Pekin Hükümetini Dalay Lama ile diyalog yapmaya, Tibet kültürüne saygı göstermeye, göstericilere yönelik şiddet kullanmamaya, insanların demokratik haklarını kullanmaya izin vermeye çağırırdı.

Beyaz saray sözcüsü Dana Perino haftalık basın toplantısında bu konuyla ilgili şöyle dedi: "Biz Tibet'te cereyan etmekte olan olayı yakından takip ediyoruz, biz suçsuz insanların güvenliğinden endişe duyuyoruz. Özellikle biz her bireyin gösteri yapma ve kendi fikrini özgürce ifade etme hakkı olması gerektiğini savunuyoruz."³ ABD Devlet

¹ www.rfa.org/tibet/11/03/2008

² Radikal Gazetesi 22/03/2008

³ www.rfa.org/yygur/21/03/2008

Başkanı Bush, Ağustos ayında Pekin’de düzenlenecek Olimpiyat oyunlarının açılışına katılacağını açıklamıştı. Bu olaylardan donra Uluslar arası İnsan Hakları Örgütleri Bush’u 2008 Pekin Olimpiyat Oyunlarına katılmamaya çağırılmıştı. Bazı siyasî gözlemciler, Bush Hükümetinin Tibet’teki olaylara böyle pasif kalmasını buna bağlamaktadırlar.

Çin Hükümeti Tibet, Doğu Türkistan ve İç Moğolistan’a yönelik politikasında, bu bölgelerin Çin’in ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürüp, hükümetinin bunu devam ettirmek için gereken neyse yapacağını belirterek sert bir tutum benimsemekte. Zaten Çin bütün ders kitaplarında bu tezini ileri sürmektedir. Söz konusu iddia tarihsel planda epey zayıf. Doğu Türkistan’ın işgalini aslında Çin soylu olmayan Mançu hanedanlığı gerçekleştirmişti. General Zuo Zongtang 16 Mayıs 1878’de Doğu Türkistan’ın tamamını işgal etmiştir. Bir süre Zo Zungtang komutasındaki ordu tarafından idare edilen Doğu Türkistan, 18 Kasım 1884’te Çin imparatorunun emriyle 19. eyalet olarak *Şin-cang* (*Xin jiang* “Yeni Toprak”) adıyla doğrudan imparatorluğa bağlanmıştır.

Doğu Türkistan üzerindeki Mançu sülâlesinin hâkimiyeti 1911 yılına kadar devam etti. Daha sonra Çin Cumhuriyetinin egemenliği altına giren Doğu Türkistan’da, 12 Kasım 1933 Tarihinde Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, 12 Kasım 1944 Tarihinde Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilân edildi. Doğu Türkistan 1949 yılında ise Komünist Çinlilerin egemenliği altına girdi. Tibet’in işgalini de Çinli olmayan Mançu hanedanlığı gerçekleştirdi. 1911 yılında kurulan Cumhuriyetçi Çin Tibet’in kendisine ait olduğunu iddia etti, bölgede etkin bir denetimi olmamasına karşılık Dalay Lama’yla Pançen Lama arasındaki hizbi kullandı. Sonrasında komünistler 1950’de orduyu Tibet’e yollayıp, askerî yönetim kurdu. Ertesi yıl Çin’in bir parçası olarak Tibet’e özerklik sağlayan anlaşma kabul edildi. Ama bu Çin’in etkisinin düzenli bir biçimde artmasının önüne geçemediğinden 1989’daki gibi isyanlar patlak verdi ki, o dönemde şimdiki Cumhurbaşkanı Hu Jintao Tibet’te bölge başkanıydı. Hu Jintao’nun isyanı bastırmadaki mahareti Deng Şiaoping’in takdirini kazandı ve ona bugün oturduğu Komünist Parti liderliği koltuğuna giden yol açıldı.

Ancak Hu geçtiğimiz yıl askerî komisyonun başkanı olarak birliklere, Olimpiyat Oyunları’ndan önce “bölücülerini” bastırmak için Tibet ve Doğu Türkistan’a girmelerini emretti.⁴ Fakat 7 Mart gününde Pekin Hükümeti Doğu Türkistan’daki 18 yaşında bir kadın ‘Uygur Teröristin’ bir uçağı havaya uçurmaya kalkıştığını bu olayın Afganistan’daki bir Uygur bölücü örgütle ilişkili olduğunu duyururken, 10 Mart gününde Tibet’te meydana çıkan olayın da Dalay Lama’nın tezgâhladığını belirtti.⁵ Bu Çin’in eskiden beri Tibet ve Doğu Türkistanlıları bastırmada uygulaya geldiği taktiklerden biridir. 11 Eylül olayını bahane ederek Uygurlara baskı siyaseti uyguladığı gibi, şimdi de Olimpiyat oyunlarının güvenliğini bahane ederek Tibetlileri ve Uygur Türklerini bastırmaya çalışmaktadır. Şurası bir gerçek ki, Çin Tibet’ten Doğu Türkistan ve İç Moğolistan’a uzanan geniş yaydaki toprakları elinde tutmaya niyetli. Sonuç olarak, 10 Marta başlayan olaylar, uzun vadeli sonuçlarıyla birlikte, iki tarafı da içine çekerek bir radikalleşmeye neden olmuştur. Bu olay Tibet meselesini bir kez daha uluslar arası gündeme taşımış, dünya kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerin dikkatini çekmiştir. Çin yükseldikçe Tibet ve Doğu Türkistan meselesi de dünya gündeminde yerini alacaktır. Bazı gözlemciler Tibet meselesi ile Doğu Türkistan meselesinin önümüzdeki yıllarda dünyanın önemli meselelerinin içinde yer alacağını ve çözüm yollarının aranacağını ileri sürmektedir.

Erkin Emet, Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesidir.

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.

⁴ *Xinhuan Ajansı*, 08 Eylül, 2007, Bei Jing.

⁵ *Xinhuan Ajansı*, 10 Mart, 2008, Bei Jing.